

Dr RADOJICA LAZIĆ, redovni profesor
Fakultet za diplomatiju i bezbednost
Beograd, Republika Srbija
lazicr@orion.rs

UDK 323.28:314.151.3-054.74(=163.3/.6)(94)"1965/1980"
327(497.1:94)"1965/1980"

originalan naučni rad / original scientific paper
primljeno / received: 6. 7. 2022.
prihvaćeno / accepted: 24. 5. 2023.

<https://doi.org/10.29362/ist20veka.2023.2.laz.417-434>

DELOVANJE JUGOSLOVENSKE NEPRIJATELJSKE EMIGRACIJE U AUSTRALIJI 1965–1980.

APSTRAKT: Jugoslovenska neprijateljska emigracija nakon Drugog svetskog rata zadavala je ozbiljne probleme novostvorenoj državi. Na velikim iskušenjima je bio kompletan sektor bezbednosti, naročito u prvih pet godina posle završetka rata. Najveću opasnost predstavljale su poražene i odbegle snage ustaškog, četničkog, ljotićeuskog, nedićeuskog, balističkog i drugih pokreta. Nakon pronalaska utočišta u državama Zapadne Evrope, Severne i Južne Amerike i Australije neprijateljski nastrojene i poražene snage započele su svoje aktivnosti usmerene na rušenje ustavom uspostavljenog poretka u nekadašnjoj domovini. U zavisnosti od toga kojem pokretu su pripadali, razlikovale su se njihove političke pozicije i ideološka opredeljenja. U ovom radu osnovni predmet istraživanja su aktivnosti jugoslovenske političke i neprijateljski nastrojene emigracije u Australiji, sedamdesetih i osamdesetih godina 20. veka, usmerene protiv interesa Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ). Analizirani su dostupna naučna i stručna literatura koja se odnosi na taj vremenski period i originalni dokumenti iz arhivskih fondova.

KLJUČNE REČI: Jugoslavija, iseljenici, neprijateljska emigracija, terorizam, Australija

Uvod

Prema nepotpunim podacima sedamdesetih i osamdesetih godina 20. veka u Australiji je živelo između 250.000 i 300.000 iseljenika poreklom iz Jugoslavije.¹ Ta brojka nije obuhvatala lica koja su se u Australiji nastanila pre Drugog svetskog rata, kao ni njihovu decu rođenu u toj državi. Jugoslovenske naseobine bile su skoncentrisane u većim gradovima, poput Melburna, Sidneja, Kanbere, Adelaide i Perta. Većina od njih bila je zaposlena u fabrikama, rudni-

¹ Prema zvaničnim statističkim podacima Australije iz 1970. godine u toj državi je živelo oko 125.000 lica rođenih u Jugoslaviji.

cima, na velikim gradilištima, poljoprivrednim posedima i slično. Kada je u pitanju nacionalna pripadnost najzastupljeniji su bili Hrvati, pa Srbi i Makedonci, potom Slovenci i Albanci.

Sa jugoslovenskog prostora migracije ka Australiji otpočele su još 1920. godine, pretežno iz ekonomskih razloga. Te kategorije iseljenika uglavnom su bile lojalne prema zemlji matici. Neki od njih održavali su porodične veze i slali su pomoć u različitim prilikama. U novoj domovini organizovali su svoja udruženja i klubove. Ipak, najveći broj došao je u Australiju nakon završetka Drugog svetskog rata. U toj grupi bilo je pripadnika vojnih i drugih formacija, poput ustaša, četnika, nedićevaca, ljotićevara, belogardejaca i balista.²

U prvih nekoliko godina boravka ova kategorija emigranata bavila se svojim egzistencijalnim problemima. Tek kada su se u novom okruženju stabilizovali otpočeli su sa organizovanjem i ispoljavanjem neprijateljske aktivnosti protiv SFRJ. U kasnijem periodu ovoj kategoriji su se priključila nova lica koja su „ilegalno pobegla iz Jugoslavije“ deklarirajući se kao neprijateljski nastrojani protiv uspostavljenog društveno-političkog uređenja. Na osnovu službene procene jugoslovenskih organa bezbednosti sredinom sedamdesetih godina 20. veka u Australiji je oko 2.000 emigranata poreklom iz SFRJ bilo na različite načine uključeno u neprijateljsku delatnost protiv države odakle su potekli.³

U prvih desetak godina postojanja emigrantske organizacije u Australiji jačale su svoje organizacione i kadrovske kapacitete, šireći propagandu među iseljenicima iz Jugoslavije o „neodrživosti postojećeg sistema vlasti u SFRJ“, pa i ometajući razvoj boljih bilateralnih odnosa sa tom državom.

Tokom 1961. godine u Australiji se formira prva ekstremna organizacija pod nazivom Hrvatsko revolucionarno bratstvo (HRB). U kasnijem periodu razvila je svoje aktivnosti u Evropi i Severnoj i Južnoj Americi. Od tog vremena Australija postaje jedan od glavnih poligona i žarišta hrvatske ekstremne emigracije. Od samog početka meta napada bili su interesi SFRJ u toj državi, pre svih diplomatsko-konzularna predstavništva, a u kasnijem periodu i u drugim delovima sveta, naročito u Evropi. Na tlu Australije organizuju se i formiraju centri, poligoni i baze za obuku ustaških terorističkih grupa.⁴

Relevantni politički faktori u Australiji i građani uopšte nisu bili obavešteni o Jugoslaviji, te je osnovni izvor informacija i „tumač istine“ bila upravo neprijateljska emigracija. Ona je iz tih razloga vršila snažan pritisak na australijske organe vlasti da ne dozvole uspostavljanje višeg nivoa diplomatskih

² *Jugoslovenska neprijateljska emigracija* (Beograd: SSUP, 1975); Bojan Dimitrijević, „Istorijski aspekt terorizma u Srbiji“, *Istorija 20. veka*, br. 1, (2008), 131–141; Vladimir Dimitrijević, „Srpska politička emigracija i Titova Jugoslavija“, *Nacionalni interes*, br. 1, (2019), 147–169.

³ Prema podacima Generalnog konzulata SFRJ u Melburnu iz 1972. godine u različite antijugoslovenske neprijateljske organizacije bilo je uključeno preko 1.700 lica. U istom periodu australijski policijski organi evidentirali su oko 1.500 bezbednosno interesantnih lica, od kojih je preko 300 bilo od „posebne bezbednosne važnosti“. Prema: Milo Bošković, *Šesta kolona: nastanak, organizacija i razvoj antijugoslovenske fašističke organizacije* (Zagreb – Novi Sad: Birotehnika – Dnevnik, 1985), 9–26.

⁴ Milenko Doder, *Jugoslavenska neprijateljska emigracija* (Zagreb: CIP, 1990), 27–29.

odnosa i proširivanje konzularne mreže. Pošto je do toga ipak došlo, nastojale su na svaki način da spreče i onemogućće normalan rad jugoslovenskih diplomatsko-konzularnih predstavništava u toj državi.⁵

Intenzitet aktivnosti ekstremne emigracije u Australiji bio je delimično uslovljen i tamošnjim unutrašnjim političkim prilikama. Različite političke partije u toj zemlji, naročito tokom predizbornih aktivnosti, u cilju pridobijanja što većeg biračkog tela, koketirale su i sa takvim organizacijama.

Hrvatska neprijateljska emigracija

Hrvatska emigracija predstavljala je najekstremniju grupaciju jugoslovenske emigracije u Australiji. Bila je izuzetno dobro organizovana i veoma aktivna. Njen osnovni cilj bio je rušenje ustavnog poretka u SFRJ i stvaranje Nezavisne Države Hrvatske. Taj deo neprijateljski nastrojene emigracije bio je glavni nosilac terorističko-diverzantskih i subverzivnih aktivnosti protiv SFRJ.⁶

U dokumentu hrvatske Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava ubijenih u inostranstvu od 30. juna 1999. ističe se: „Najveći broj Hrvata iselio se šezdesetih godina kad je Beograd otvorio granice i omogućio odlazak na 'privremeni rad'. Uslijed toga su mnogi krajevi u Hrvatskoj praktično opustjeli. Posljednje značajnije iseljavanje dogodilo se nakon Karađorđeva i sloma Hrvatskog proljeća 1971. godine, kada je tisuće Hrvata bilo izvrgnuto progonima“.⁷

Nakon dolaska u Australiju hrvatska neprijateljska emigracija⁸ uspjela je relativno brzo da se konsoliduje, stvori i razvije svoje organizacije u većim gradovima, industrijskim i drugim centrima u različitim delovima zemlje gde su živeli i radili građani hrvatske nacionalnosti. Koristeći višegodišnju diplomatsku odsutnost SFRJ sa tog područja navedena grupacija, sa manjim izuzecima, nametnula se svim većim udruženjima i klubovima građana sa područja Jugoslavije kao jedini i legitimni predstavnik hrvatske emigracije. Svesno su koristili neobaveštenost o stanju u domovini, sprovodeći svoje ideje koje su bile direktno uperene protiv interesa države iz koje su potekli. Aktivnost tih lica bila je

⁵ Nekoliko meseci nakon otvaranja Generalnog konzulata SFRJ u Melburnu 1966. godine izvršen je teroristički akt tako što je bačena bomba na zgradu konzulata.

⁶ M. Doder, *n. d.*, 22–29.

⁷ Komisija za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava, Vijeće za utvrđivanje poratnih žrtava komunističkog sustava ubijenih u inozemstvu, Poratne žrtve državnog terora SFRJ u inozemstvu, Izvješće o radu od 28. travnja 1992. do 15. rujna 1999. godine, Zagreb, 30. rujna 1999. godine, 5, <http://safaric-safaric.si/hsk/201012%20Izvjescje%20vijeca%20komisije.pdf> (pristupljeno 12. 5. 2022).

⁸ Taj termin, prema Valentini Perušini, „uglavnom odgovara profilima organizacija i individua koja se može definirati – radikalima koji se koriste političkim nasiljem, ekstremistima u slučaju zagovaranja NDH i teroristima ukoliko se koriste terorističkim metodama. Takvo definiranje djelomično odgovara i suvremenoj terminologiji ekstremizma, jer su ekstremni i iz perspektive definicije u kojoj ekstremizam teži stvoriti homogeno i uniformno društvo bazirano na rigidnim ideološkim temeljima koji ne dopuštaju različite stavove“. Više u: Valentina Perušina, „Hrvatska politička emigracija – sigurnosna pretnja socijalističkoj Jugoslaviji“, *Polemos*, br. 1–2, (2019), 13–37.

zasnovana na izrazito nacionalnoj osnovi. Sa takvom platformom okupila je veliki broj mlađih ljudi koji su bili zaokupljeni idejom o obnovi „slobodne i Nezavisne države Hrvatske“. Ta platforma je u kasnijem vremenskom periodu, naročito tokom raspada SFRJ, doživela kulminaciju i samim tim i potpunu afirmaciju. Služeći se metodama prisile, ucena i pretnji, terali su pojedince da budu članovi i finansijski potpomognu rad takvih organizacija.

Delovanje ekstremnih hrvatskih organizacija u Australiji može se podeliti na dve faze. Prvu, koja obuhvata period od 1950. do 1970. godine, obeležava nesmetana delatnost, koja je prećutno odobravana od australijskih vlasti. Drugu fazu, koja obuhvata period od 1970. do 1980. godine, karakteriše ilegalan način delovanja, koji je bio uslovljen promenom odnosa australijskih vlasti prema njihovim aktivnostima i uspostavljanjem saradnje⁹ između organa i službi bezbednosti dve države.¹⁰ To se naročito pokazalo od kraja 1972. godine, kada u Australiji dolazi do ozbiljnijeg političkog zaokreta u odnosu prema neprijateljskoj emigraciji iz Jugoslavije.¹¹

Iseljenici iz Hrvatske bili su organizovani u najrazličitije pokrete, saveze, bratstva, zajednice i klubove po celom svetu, pa samim tim i u Australiji. Na prostoru Australije delovalo je preko 20 takvih udruženja, od kojih je većina bila neprijateljski nastrojena prema SFRJ. To su: Hrvatski oslobodilački pokret (HOP), Hrvatski demokratski odbor (HDO), Hrvatski demokratski savez (HDS), Hrvatsko revolucionarno bratstvo (HRB), Hrvatsko narodno vijeće (HNV), Hrvatski narodni otpor (Jelićevci), Hrvatski narodni otpor (Luburićevci), Hrvatska republikanska stranka (HRS), Hrvatski revolucionarni pokret (HRP), Hrvatski domobran (HD), Hrvatski državotvorni pokret (HDP), Hrvatsko križarsko društvo (HKD), Hrvatski revolucionarni oslobodilački pokret (HROP), Hrvatsko vijeće obrane (HVO), Hrvatska narodna fronta (HNF), Hrvatska republikanska zajednica (HRZ), Hrvatska obrana (HO), Savez hrvatske ujedinjene mladeži (SHUM), Tajni ustaški revolucionarni pokret (TURP) i drugi. To su samo neke od mnogobrojnih emigrantskih organizacija koje su objedinjavale Hrvate, sa jasnim i zajedničkim ciljem – rušenje komunističke vlasti u Jugoslaviji. Najčešće geslo pod kojim su sve te organizacije osnivane bilo je pod plaštom politički progonjenih lica ili političke opozicije koja je zbog svojih pogleda morala napustiti tu državu.

Od pobrojanih ekstremnih organizacija hrvatskih iseljenika, pored Hrvatskog revolucionarnog bratstva (HRB), o kome je već bilo reči, posebno treba pomenuti Hrvatsko narodno vijeće (HNV). Formirano je početkom februara 1974. sa pretenzijom da predstavlja političko predstavništvo Hrvata „u borbi za samostalnu hrvatsku državu“. Osnovano je od niza međusobno suprotstavljene-

⁹ Radojica Lazić, „Partnerska saradnja službi bezbednosti SFRJ sa službama drugih država posle Brionskog plenuma do sredine osamdesetih godina prošloga veka“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, br. 3, (2018), 1078–1079.

¹⁰ Arhiv Jugoslavije (AJ), fond Predsedništvo SFRJ, 803-1792, Saradnja službi bezbednosti NATO i drugih zapadnih zemalja, Prilog br. 3, SDB SSUP, 7; R. Lazić, *n. d.*, 1085–1087.

¹¹ Takva delatnost dolazi pod udar mera australijskih državnih organa tek dolaskom na vlast progresivnih snaga iz redova Australijske laburističke partije (ALP).

nih organizacija hrvatske neprijateljske emigracije. Van njegovog sastava ostali su Hrvatska seljačka stranka (HSS) i ekstremni Hrvatski oslobodilački pokret (HOP).¹²

Organizaciona struktura HNV sastojala se od mesnih odbora, te Sabora kao najvišeg organa i Izvršnog odbora kao vlade. Ova organizacija je sprovodila izbore u mesnim odborima kao oblik mobilizacije članstva i održavala dvogodišnja zasedanja sabora. Formirala je urede: za vanjske veze, za veze sa islamskim zemljama i za rad sa domovinom. Po sopstvenoj proceni, HNV je imao 123 mesna odbora i oko 4.800 članova (u Severnoj i Južnoj Americi, Australiji i Zapadnoj Evropi). Finansiralo se od članarine, priloga bogatijih simpatizera, ucenama, švercom i iz inostranih izvora.¹³

Na čelu HNV bili su Mate Meštrović (predsednik Izvršnog odbora, američki državljanin i sin vajara Ivana Meštrovića) i Mirko Vidović (predsednik Sabora HNV, francuski državljanin, osuđivan u SFRJ zbog neprijateljske delatnosti). U Australiji su u ovom periodu postojala dva podvijeća, za Novi Južni Vels i za Viktoriju. Članovi najužeg rukovodstva ovih vijeća za Australiju otvoreno su pozivali na terorizam u rušenju ustavnog poretka.

Na saboru u Torontu, januara 1982. godine, postavljeni su sledeći ciljevi HNV: borba za nezavisnu Hrvatsku svim sredstvima, a protiv Jugoslavije na osnovu čega se emigracija poziva na jedinstvo i akciju; čišćenje svojih redova od neželjenih članova, snaženje redova i obustava međusobnih napada; određivanje za propagandno-subverzivni metod borbe (ne isključuju teror protiv koga se samo deklarativno izjašnjavaju – prim. autora); upoznavanje svetske javnosti sa „nezadovoljavajućim položajem Hrvata u Jugoslaviji i inostranstvu“; ciljevi su deo progresivnih težnji i borbe potlačenih, u koje spada i „hrvatski narod u Jugoslaviji“.¹⁴

Poligoni za obuku terorističkih grupa

Najekstremnije organizacije u Australiji, poput Hrvatskog revolucionarnog bratstva, imale su tajne kampove za obuku gerilaca i terorista. U njima su polaznike obučavali različitim veštinama u rukovanju oružjem, hemijsko-biološkim i drugim zapaljivim sredstvima, eksplozivom, različitim borilačkim veštinama, topografiji i snalaženju u prirodi, izvođenju atentata i diverzija, taktici gerilskog ratovanja. Za obuku su koristili najsavremenija sredstva i priručnike koje su najčešće na nelegalan način dobijali posredstvom stranih obavestajnih službi. Novčana sredstva za nabavku opreme za izvođenje akcija dobijali

¹² Savezni savet za zaštitu ustavnog poretka o ovoj temi raspravljao je na šestoj sednici održanoj 18. novembra 1982. AJ, 803-1790, Antijugoslovenska aktivnost Hrvatskog narodnog vijeća, SID SSIP, str. pov. br. 881, 14. oktobar 1982; AJ, 803-1790; Zapisnik sa 6. sednice Saveznog saveta za zaštitu ustavnog poretka, održane 18. novembra 1982. u Beogradu.

¹³ AJ, 803-1790, Antijugoslovenska aktivnost Hrvatskog narodnog vijeća, SID SSIP, str. pov. br. 881, 14. oktobar 1982, str. 1.

¹⁴ Isto, str. 2–3; Petar Dragišić, „Hrvatska politička emigracija i Jugoslavija početkom osamdesetih godina: pripreme za završni obračun“, *Istorija 20. veka*, br. 2, (2020), 205–208.

su iz donacija bogatijih sunarodnika, članarina i nelegalnih poslova, uključujući i različite vidove kriminalnih delatnosti. Organizovanu obuku izvodili su instruktori, koji su imali stručno znanje i iskustvo u takvim poslovima.

Širom Australije postojalo je više različitih mesta i lokacija gde su obučavani pojedinci i grupe za najrazličitije vrste neprijateljske delatnosti. To su bili različiti objekti, klupske, društvene, crkvene prostorije, privatni stanovi, skrovnita mesta i otvoren prostor. Na otvorenim prostorima, najčešće šumama i skrovitijim mestima kao bazama, organizovane su obuke u rukovanju oružjem i drugim diverzantsko-terorističkim sredstvima. Oni su bili smešteni u blizini većih gradova poput Melburna, Sidneja, Đilonda, Kambere i drugim mestima. Takvu obuku prošlo je svih devet članova terorističke grupe likvidirane u operaciji „Raduša“ sredinom 1972. godine. Obuku su uglavnom izvodili instruktori koji su bili zaduženi i za ubacivanje tih lica u SFRJ. Posebna pažnja bila je posvećena odabiru, pridobijanju, odnosno vrbovanju lica za izvođenje terorističkih akcija. Najčešći način za pridobijanje nekog lica bila je indoktrinacija po versko-nacionalnoj osnovi tzv. „versko-nacionalno slepilo“ ili „viši ciljevi“, porodična tradicija, zatim materijalni momenat, a u nekim okolnostima i uce-
na.¹⁵ Pored toga, većina klubova i drugih objekata koji su služili za okupljanje i potrebe organizovanog druženja hrvatskih iseljenika bili su najčešće paravan i služili su neprijateljski nastrojenim grupama za širenje svojih ideja, regrutovanje novih članova i prikupljanje materijalnih sredstava.¹⁶

Izvršeni teroristički akti ustaške emigracije

Prema podacima koji potiču iz tadašnjih službi bezbednosti, u periodu od 1965. do 1980. godine pokušano je i izvršeno preko 60 terorističkih akata protiv interesa SFRJ. Najčešće su to bile podmetnute bombe i druge eksplozivne naprave u objektima DKP, trgovinskim i drugim predstavništvima SFRJ, pokušaji ubistava određenih lica koja su personifikovala tu državu, do ubacivanja diverzantsko-terorističkih grupa. Navešćemo samo neke koji su se dogodili u tom periodu.¹⁷

¹⁵ M. Bošković, *n. d.*, 346–354.

¹⁶ *Isto*, 350.

¹⁷ Tako je 21. oktobra 1970. u zgradi Generalnog konzulata SFRJ u Melburnu aktivirana mina koju su postavili pripadnici HRB. Sredinom decembra iste godine hrvatski ekstremisti ranili su dvojicu projugoslovenski nastrojenih građana, koji nisu želeli da pristupe neprijateljskoj organizaciji; 29. novembra 1967. bačena je bomba na Generalni konzulat SFRJ u Melburnu; 8. juna 1969. eksplodirala je podmetnuta bomba ispred jugoslovenskog konzulata u Sidneju; 29. novembra 1969. ispred zgrade jugoslovenske ambasade u Kamberi eksplodirala je plastična mina; 21. maja i 23. septembra 1970. eksplodirala je podmetnuta bomba pred zgradom jugoslovenskog konzulata u Melburnu; 23. novembra 1971. bačena je bomba na predstavništvo jugoslovenske turističke agencije „Adriatik“ u Sidneju, kada je ranjeno 16 osoba (izvršilac tog akta bio je član Hrvatskog revolucionarnog bratstva); 29. novembra te godine nakon demonstracija u Melburnu spaljena je zastava SFRJ; 20 dana kasnije u bioskopu u Kamberi, za vreme prikazivanja jugoslovenskog filma „Kad čuješ zvona“, eksplodirala je podmetnuta bomba; 14. februara 1972. na Konzulat SFRJ u Pertu pucano je iz vatrenog oružja; 6. aprila 1972. u prostorijama

U prilogu radnom materijalu Saveznog sekretarijata za unutrašnje poslove od 11. jula 1966. godine, označenom kao „Teze za reorganizaciju službe državne bezbednosti“, iznose se sledeće ocene: „neprijateljski deo političke emigracije, razvija prema SFRJ intenzivnu propagandnu aktivnost, ilegalno ubacivanje propagandnog materijala, kao i delatnost na pridobijanju naših radnika u inostranstvu za političke ciljeve emigracije“. Iznose se podaci da „u Zapadnoj Evropi ima preko 500 obučenih terorista – emigranata“, te da je „u periodu od 1961. do 1965. godine u SFRJ ilegalno ubačeno 32 lica sa namerom da izvrše određene terorističke akte“, dok su službe bezbednosti u istom periodu „otkrile 136 ubačenih osoba čiji je zadatak bio da se bave subverzivnom delatnošću“.¹⁸

Najdrastičniji slučaj desio se 21. juna 1972. ubacivanjem naoružane terorističke grupe od 19 lica, na čelu sa Ambrozijem Andrićem (grupa „Feniks“). Ona je ilegalno prešla austrijsko-jugoslovensku granicu, sa namerom da u jednom delu BiH izvede diverzantske i terorističke akcije, podigne ustanak i ugrozi ustavni poredak SFRJ. Rukovodstvo grupe i deo članova došli su iz Australije, gde su se pripremali za terorističke akcije i završili obuku za gerilsko ratovanje.¹⁹ Ostali su obučavani u Nemačkoj i Austriji, uključujući završne pripreme, pre ubacivanja na teritoriju SFRJ.²⁰

Grupa je bila opremljena najsavremenijim sredstvima za gerilsko ratovanje, automatskim i poluautomatskim puškama, pištoljima sa prigušivačima zvuka, teleskopima i opremom za izvođenje diverzantsko-terorističkih aktivnosti. U posedu su imali i otrov za izvođenje planiranih biološko-hemijskih diverzija u rejonu koji im je bio krajnji cilj.²¹

banke u Melburnu, gde se održavala izložba domaće radinosti iz Jugoslavije, eksplodirala je podmetnuta bomba; itd. Početkom 1973. u terorističkom aktu ubijeno je jedno lice poreklom iz SFRJ, koje je odbilo da se priključi ustaškoj emigraciji. Za vreme posete predsednika SIV-a Džemala Bijedića Australiji u noći 17. marta 1974. pored automobila kojim je trebalo da se vozi visoki jugoslovenski zvaničnik eksplodirala je bomba, ali bez posledica; 25. maja 1975. podmetnuta bomba ispred prostorija jugoslovenske turističke agencije Adriatik nanela je veliku štetu i povredila desetak prolaznika; 27. novembra 1975. podmetnuta bomba u poslovnicu JATA u Melburnu pričinila je veliku materijalnu štetu; 26. novembra 1977. grupa demonstranata napala je konzulat SFRJ u Sidneju i pucala prema objektu iz vatrenog oružja. Više o tome: AJ, 803-1867, Pregled izvršenih i pokušanih diverzantsko-terorističkih akcija ekstremne emigracije, SDB SSUP; Jugoslovenska neprijateljska emigracija, SSUP, 1975; M. Doder, *n. d.*, 263–274.

¹⁸ AJ, fond Kabinet predsednika Republike (KPR), 837-187, Teze za reorganizaciju SDB, Prilog: Neke karakteristike sadašnje delatnosti klasnog neprijatelja, stranih obaveštajnih službi i političke emigracije, SSUP, 3–4.

¹⁹ Nikola Milovanović, *Kroz tajni arhiv Udbe, knjiga 2* (Beograd: Sloboda, 1986), 195–222.

²⁰ AJ, 803-1865, Zapisnik sa prve sednice Komisije Predsedništva SFRJ za usklađivanje rada organa koji vrše poslove državne bezbednosti, održane 30. juna 1972. godine. Na toj sednici kritički se raspravljalo o ubačenoj ustaškoj terorističkoj grupi, propustima i nespremnosti kompletnog sistema bezbednosti da reaguje u takvim okolnostima. Ivan Mišković, specijalni savetnik predsednika Tita, na toj sednici žestoko je kritikovao (ne)spremnost da se reaguje u nastalim okolnostima, posebno naglašavajući da se podbacilo i u informisanju predsednika Republike, koji je prvi izveštaj o tom događaju dobio tek 26. juna 1972.

²¹ Na sednicama Saveta za poslove državne bezbednosti Predsedništva SFRJ, kojima je predsedavao predsednik Republike Josip Broz Tito, u više navrata raspravljano je o ubačenoj teroristič-

Tokom jednomesečnog obračuna sa ubačenim teroristima na prostoru Bosne i Hercegovine i Hrvatske jugoslovenski organi bezbednosti likvidirali su 15 članova, dok su četvorica Đuro Horvat, Vejsil Keškić, Mirko Vlasnović i Ludvik Pavlović, nakon predaje i sudskog procesa, osuđeni na smrtnu kaznu od Vojnog suda u Sarajevu. Poslednji od navedenih je pomilovan, tako što je smrtna zamenjena kaznom od 20 godina strogog zatvora.²²

Srpska neprijateljska emigracija

Prema nezvaničnim podacima na teritoriji Australije u ovom periodu živelo je oko 4.000 emigranata sa područja Srbije. Srpska emigracija je najvećim delom bila okupljena u crkvenim opštinama, a manji, ekstremnije nastrojen deo u različitim organizacijama koje su bile povezane sa sličnim u SAD i Zapadnoj Evropi. Najekstremniji deo srpske neprijateljske emigracije, koju su činili bivši četnici, ljotićevci i pripadnici drugih formacija i pored mnogih pokušaja nije uspevao da u većem broju mobiliše iseljenike i da ih uključi u planirane aktivnosti protiv SFRJ. Posebno treba naglasiti da u neprijateljski nastrojene organizacije nisu uspeli privući veći broj mladih ljudi.

Osnovna platforma u delovanju ekstremne srpske emigracije u Australiji bila je zasnovana na antikomunizmu. Političko-subverzivna aktivnost tog dela srpske emigracije odvijala se preko pet listova. U tekstovima objavljenim u njima društveno-politički poredak u Jugoslaviji predstavljan je u najgorem svetlu. U jednom periodu srpska ekstremna emigracija bila je prilično pasivna i zaokupljena samom sobom. Tek od 1973. godine zapaža se porast neprijateljske aktivnosti protiv Jugoslavije. U tom periodu dolazi do intenziviranja akcija na-

koj grupi od 19 lica, kao i o najavama za ubacivanje novih grupa. Više o tome: AJ, 803–1867, Zapisnik sa druge sednice Saveta za poslove državne bezbednosti, održane 13. jula 1972. godine i Kratak prikaz „Informacije o diverzantsko-terorističkoj aktivnosti protiv SFRJ, sa težištem na poslednjim događajima“; Wolff Krašić, „Hrvatsko proljeće i hrvatska politička emigracija“ (doktorska disertacija, Univerzitet u Zagrebu, Filozofski fakultet, 2016), 152–159; Petar Dragišić, *Ko je pucao u Jugoslaviju: jugoslovenska politička emigracija na zapadu 1968–1980* (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2019), 139–164; Srđan Cvetković, „Terorizam i jugoslovenska politička emigracija“, *Istorija 20. veka*, br. 2, (2014), 171–198; Radovan Kalabić, *Srpska emigracija – prilozi za istoriju srpskog iseljeničtva (1830–1992), četvrto, izmenjeno izdanje* (Beograd: Nezavisno izdanje, 2004); Radojica Lazić, *Službe bezbednosti Jugoslavije – od Brionskog plenuma do raspada države, prva knjiga* (Beograd: Fakultet za diplomatiju i bezbednost, IP „Neven“, 2022), 83–96.

²² Ludvig Pavlović je izdržavao zatvorsku kaznu u Sremskoj Mitrovici. Na intervenciju hrvatskog predsednika Franje Tuđmana pušten je iz zatvora i pod nerazjašnjenim okolnostima poginuo je kao pripadnik hrvatskih paravojnih formacija oktobra 1991. kod Tomislavgrada u BiH. Na osnovu izveštaja hrvatske Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava, Ludvig Pavlović je oslobođen izdržavanja kazne 1991. godine „neposredno nakon prvih višestranačkih izbora u Hrvatskoj, te se odmah uključio u pripreme za Domovinski rat. Među prvima je poginuo u obrani hrvatskih interesa u Herceg-Bosni. Pokopan je na mjesnom groblju u rodnoj Vitini, a po njemu je dobila ime jedna gardijska brigada Hrvatskog vijeća obrane“. Komisija za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava, Zagreb, 30. rujna 1999. godine, 37, <http://safaric-safaric.si/hsk/201012%20Izvjescje%20vijeca%20komisije.pdf>, (pristupljeno 12. 5. 2022).

cionalističkog karaktera, organizovanja različitih skupova i manifestacija. Na njima govornici otvoreno pozivaju na rušenje Jugoslavije. Isticali su da postoji ozbiljna politička kriza i da će sa skorim odlaskom Josipa Broza Tita ona kulminirati, te da će tada „nastupiti odlučan trenutak za koji moraju biti spremni“.

Treba posebno naglasiti da u ovom periodu srpska neprijateljska emigracija u Australiji nije „nije imala ni tradiciju ni ambicije da organizuje terorističke organizacije“, te nije ni preduzimala nasilne akte protiv interesa SFRJ.²³ U tom periodu registrovane su samo verbalne propagandne delatnosti.

Srpska neprijateljska emigracija u Australiji bila je okupljena u šest organizacija. Srpska narodna odbrana (SNO) bila je najbrojnije udruženje srpske neprijateljske emigracije. Osnovana je 1951. godine u Sidneju.²⁴ Politička platforma sadržala je rušenje ustavnog poretka u SFRJ i stvaranje Velike Srbije sa dinastijom Karađorđević.²⁵ U okviru te organizacije delovao je ekstremni Srpski omladinski pokret otadžbina (SOPO). Njegovo sedište bilo je u Čikagu. Pored toga, delovale su istoimene organizacije i u Kanadi i SR Nemačkoj.²⁶ Ekstremizam ove organizacije bio je izražen kroz delovanje pojedinaca. Oni nisu uspeli da animiraju veći broj lica jer su bili u stalnim međusobnim sukobima. Tako je na godišnjoj skupštini SNO u državi Viktoriji krajem 1973. godine prisustvovalo samo 14 članova. Slab odziv bio je posledica njihovih međusobnih sukoba, borbi za liderstvo i slično.

Srpski kulturni klub „Sveti Sava“ u tom periodu bio je najorganizovanija, ali malobrojna organizacija srpske ekstremne emigracije. I njeno sedište je bilo u Čikagu, sa pododborima u Kanadi, Australiji, Francuskoj, Švajcarskoj, SR Nemačkoj i drugim evropskim zemljama. Aktivnosti su bile isključivo na subverzivno-propagandnom planu, uz ozbiljne pokušaje da se među srpskom populacijom stvori uporište svugde gde je to moguće, uključujući delovanje i u Jugoslaviji. *Srpska borba* bilo je glasilo ove organizacije u Australiji.

Udruženje bivših boraca Jugoslovenske vojske „Draža Mihailović“ delovalo je kao organizacija četničke ekstremne emigracije. Iako malobrojna, pored sedišta u Sidneju imala je pododbore u Pertu, Melburnu, Haberfeldu i drugim gradovima. Preko svojih uticajnih članova propagandno je delovala protiv SFRJ.

Organizacija srpskih četnika „Ravna gora“ svoju aktivnost zasnivala je na platformi antikomunizma sa programskim ciljevima koji podrazumevaju da „celokupni srpski narod treba da bude ujedinjen u svojoj nacionalnoj državi“. Delatnost organizacije se odvijala na propagandnom i subverzivnom planu, štampanjem i rasturanjem listova, letaka i drugih publikacija neprijateljske sadržine među radnicima na privremenom radu u inostranstvu. Aktivno su delovali ogranci ove organizacije u SAD, Kanadi i nekim evropskim zemljama.²⁷

²³ B. Dimitrijević, *n. d.*, 135.

²⁴ R. Kalabić, *n. d.*, 94, 138.

²⁵ N. Milovanović, *n. d.*, 232.

²⁶ *Isto*, 234–237.

²⁷ *Isto*, 232.

Srpski kulturno-potporni fond „Draža Mihailović“ predstavlja jednu od ekstremnijih četničkih organizacija na području Južne Australije. Osnovana je krajem 1963. godine u Adealidi. Okupljala je oko 60 članova, uglavnom oficira i podoficira bivše jugoslovenske vojske, koji su tokom rata bili u zarobljeništvu u Nemačkoj, a posle oslobođenja nisu želeli da se vrate u svoju zemlju.²⁸ Pripadnici ove organizacije su u zarobljeništvu u SR Nemačkoj delovali protiv NOV, da bi se posle rata priključili američkim i britanskim vojnim formacijama, stvarajući među zarobljenicima emigrantske organizacije sa ciljem da se organizuju i nastave borbu za promenu poretka u tek oslobođenoj Jugoslaviji.²⁹ Toj organizaciju pristupio je jedan broj lica koja su sedamdesetih godina došla iz Jugoslavije, ali ona nisu imala značajan uticaj na njen rad.

Pokret „Zbor“ bio je legalna organizacija nekadašnjih pripadnika stranke Dimitrija Ljotića. Sedište se nalazilo u Minhenu, a ogranci pored Australije u SAD i Velikoj Britaniji. Njegova aktivnost se odvijala na subverzivno-propagandnom polju. Nastojali su da ostvare stalnije kontakte u drugim državama, pa i u SFRJ.³⁰

Makedonska neprijateljska emigracija

Iseljavanje stanovništva sa prostora današnje Severne Makedonije u Australiju datira od početka 20. veka. Veće grupe doseljavaju se 1924. godine iz bitoljskog i ohridskog kraja. Sedamdesetih godina 20. veka u Australiji je bilo preko 100.000 Makedonaca, od kojih se oko 85.000 doselilo pre, a oko 15.000 nakon Drugog svetskog rata. Najveći broj živeo je u Melburnu, Sidneju, Volongongu i Pertu.

Pod uticajem Makedonske patriotske organizacije (MPO) iz SAD i Kanade u Melburnu je 1936. godine formiran ogranak ovog udruženja sa nazivom „Todor Aleksandrov“. Pošto je delovalo sa pozicije probugarske orijentacije makedonski iseljenici nisu ga masovnije prihvatili, pa je nakon Drugog svetskog rata imalo ozbiljnu stagnaciju i bilo je bez značajnijeg uticaja. Najveći deo makedonske emigracije bio je organizovan u crkvenim opštinama, dok se manji okupljao u lokalnim klubovima.

Veći deo makedonske emigracije imao je pozitivan odnos prema SFRJ. Problem je bio u tome što su bili izloženi uticaju i pod pritiskom Bugara i Grka, kao i obaveštajnih službi tih zemalja. To je uticalo da znatan broj počinje da zauzima negativan stav prema jugoslovenskoj državi i diplomatskim predstavništvima u Australiji. Na organizovanim skupovima tretira se makedonsko nacionalno pitanje uz postavljanje zahteva za stvaranje „slobodne i nezavisne države

²⁸ Isto, 232–233.

²⁹ Boriša Vukotić, *Poslednja dvorska straža*, priredio Željko Marković (Užice: Istorijski arhiv, 2018), 195–199.

³⁰ Petar Dragišić, „Emigriranje iz Srbije od šezdesetih godina XX veka do danas“, *Tokovi istorije*, br. 3, (2013), 233–249; N. Milovanović, *n. d.*, 233–234; M. Doder, *n. d.*, 30–39; V. Dimitrijević, *n. d.*, 147–169.

Makedonije“. Tako je početkom 1972. godine u Melburnu obrazovan „Inicijativni odbor za formiranje makedonskog oslobodilačkog fronta u Australiji“. Tom prilikom rasturani su leci kojima se pozivalo na borbu za nezavisnu državu Makedoniju. Sledbenici ove ideje organizovali su sa hrvatskom emigracijom više zajedničkih demonstracija protiv SFRJ.

Posle Drugog svetskog rata u Australiji je delovalo više udruženja koja su okupljala makedonsku emigraciju. Najznačajnija su bila Makedonsko-australijski savez (MANS) i Pokret za oslobođenje i ujedinjenje Makedonije (DOOM).

Makedonsko-australijski savez (MANS) osnovan je još 1947. godine u Pertu. Programska orijentacija zasnivala se na „održavanju i produblivanju veza Makedonaca u Australiji sa maticom u Makedoniji i na razvijanju nacionalne svesti među emigrantskom populacijom“. Nakon Rezolucije Informbiroa 1948. godine dolazi do podele u savezu. Rukovodstvo MANS-a je podržalo Rezoluciju IB zauzimajući neprijateljski stav prema Jugoslaviji. Od tog momenta njegove aktivnosti su direktno bile usmerene protiv SFRJ, a time i Makedonije. Glasilo *Makedonska iskra* u tom periodu bilo je nosilac neprijateljske i propagandne aktivnosti. Posebno je to došlo do izražaja nakon uspostavljanja bliskih veza ovog udruženja sa Slavjanskim komitetom u Sofiji. Zbog takvih stavova i opredeljenja i izražene neprijateljske aktivnosti prema SFRJ i Makedoniji kao federalnoj republici, veći deo makedonskih iseljenika nije prihvatao ovu organizaciju, pa je ona 1957. godine prestala sa radom.

Pokret za oslobođenje i ujedinjenje Makedonije (DOOM) nastao je 1958. godine. Politička platforma ove malobrojne organizacije sadržala je borbu za stvaranje Makedonije kao zasebne države. Sedamdesetih godina prošloga veka ekstremnija struja, koja preuzima vođstvo organizacije, zalaže se za preduzimanje radikalnijih mera prema SFRJ, uključujući i diverzantsko-terorističke akcije. U Australiji u istraživanom periodu delovala su tri potkomiteta DOOM, u Melburnu, Pertu i Port Kemblu. Većina članova bila je iz Egejske Makedonije. Krajem 1971. godine DOOM pokreće i počinje sa rasturanjem lista *Makedonska nacija*, u kome iznosi svoje ekstremne ideje i govori o ugroženosti Makedonaca u SFRJ.³¹ I ovo udruženje, sa kasnijim uključivanjem jednog broja lica, pristalica Informbiroa, a sasvim sigurno i kao plod delovanja bugarske obaveštajne službe, postaje veoma blisko i ostvaruje intenzivnu saradnju sa Slavjanskim komitetom čije je sedište bilo u Sofiji.³²

Slovenačka neprijateljska emigracija

U Australiji je sredinom sedamdesetih godina 20. veka živelo oko 1.500 slovenačkih političkih i ekonomskih emigranata i preko 8.000 naturalizovanih

³¹ M. Doder, *n. d.*, 44.

³² Slavjanski komitet u Sofiji ostvarivao je značajan uticaj na ovu makedonsku organizaciju u Australiji, posebno u pogledu njihovih političkih stavova i opredeljenja. Kontakti su bili veoma intenzivni, uključujući i česte odlaske najviših rukovodilaca udruženja na skupove u Bugarsku.

Australijanaca slovenačkog porekla. U periodu od 1946. do 1965. godine emigrirao je najveći broj lica, od kojih oko 370 zbog saradnje sa okupatorom, jedan deo zbog izbegavanja služenja vojnog roka u jedinicama JNA, izbegavanja izdržavanja zatvorske kazne zbog političkih ili kriminalnih delikata, a jedan broj i iz avanturističkih pobuda. Najmanji broj lica sa legalnim putnim ispravama obreo se u Australiji iz ekonomskih razloga.

Slovenačka emigracija se okupljala u različitim udruženjima (Slovenska kršćanska demokratska stranka, Slovenska demokratska stranka, Slovenska pravda, Slovenska kulturna akcija, Savez društava slovenačkih protivkomunističkih boraca). Uticajniji emigranti u periodu od 1965. do 1970. godine intenzivnije su delovali u nametanju svojih ideoloških stavova slovenačkim emigrantima organizovanim u različitim društvima i klubovima. U tome su se naročito isticali Vladimir Menart, Milivoj Lajović i Miljenko Urbančič. U tom periodu, zbog različitih uticaja, dolazi do podele među njima na dve struje. Tako su se na jednoj stani našli „ortodoksni klerikalci“ i „liberali“ (nekadašnji belogardejci, domobrani, odbegli ratni zločinci), a na drugoj umereni emigranti i iseljenici koji su delovali u slovenačkim klubovima i udruženjima.

Tako je jedna grupa „liberala“ u prvoj polovini 1966. godine osnovala „Agenciju za slobodnu Jugoslaviju“, koja je kasnije promenila ime u „Agenciju za slobodnu Sloveniju“. Ova politička organizacija imala je osnovni cilj da „zastupa slovenačku stvar“. U tom pravcu je vršila ozbiljan pritisak na više slovenačkih udruženja i klubova da budu ekstremniji prema Jugoslaviji. Svoju političku i akcionu platformu iskazali su u izdatom letku kojim potvrđuju opredeljenje za uspostavljanje antikomunističke „slobodne Slovenije“, uz poziv za saradnju sa svim antikomunističkim snagama u Australiji. Proklamovanu ekstremnu i separatističku aktivnost u kasnijem periodu usmeravala je na izolaciju slovenačkog življa u Australiji od jugoslovenskih diplomatsko-konzularnih predstavništava i sprečavanje veza sa domovinom. Ostvarivali su intenzivnu saradnju sa ustaškom emigracijom.

U periodu 1970–1980. godine u Australiji je delovalo 11 slovenačkih klubova i društava, koja su politički bila potpuno pasivna. Ekstremno nastrojeni slovenački emigranti uspeali su da nametnu svoj uticaj u tri slovenačka društva.

Slovenačko društvo Sidnej okupljalo je oko 150 članova i bilo je pod potpunim uticajem političkih emigranata. Imalo je svoj list, koji je objavljivao antikomunističke sadržaje. Slična situacija je bila i sa slovenačkim društvom u Melburnu, koje je izdavalo list *Vestnik*. Slovenačko društvo u Kanberi takođe je bilo pod neposrednim uticajem ekstremne emigracije. U listu *Triglav* grubo su napadali ustavni poredak u SFRJ i DKP u Australiji.

Značajan uticaj na slovenačku emigraciju u Australiji imali su i odbegli slovenački sveštenici. Oni su raspolagali određenim finansijskim sredstvima, a u verskim centrima i sa smeštajnim kapacitetima koje su besplatno, na određeno vreme, davali novopridošlim emigrantima na korišćenje.³³

³³ M. Doder, *n. d.*, 46–47; Momčilo Pavlović, *prir.*, *Istorija građanskih stranaka u Jugoslaviji* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2008).

Albanska neprijateljska emigracija

Odlasci jugoslovenskih Albanaca u Australiju datiraju od 1956. godine. Jedni su to činili indirektno preko Italije, Austrije i SR Nemačke, posredstvom izbegličkih logora i kancelarija za iseljavanje. Drugi su kao privremeno zaposleni radnici u zapadnoevropskim zemljama sa validnim putnim ispravama stizali u Australiju, u kojoj su dobijali status emigranta. Sedamdesetih i osamdesetih godina prošloga veka u Australiji je boravilo preko 100 emigranata albanske nacionalnosti poreklom iz SFRJ. Daleko veći broj bio je iz NR Albanije, koji su se mahom odselili iz ekonomskih razloga još pre Drugog svetskog rata. Poslednjih godina njima su se pridružili i politički emigranti.

Deo emigranata iz Jugoslavije i NR Albanije neprijateljski je bio nastrojen i aktivno se uključio i delovao protiv SFRJ. Da bi ostvarili proklamovane ciljeve, u Australiji su osnivali ogranke saveza i udruženja. Centrale organizacija bile su u državama Zapadne Evrope. Njihova aktivnost bila je sadržana u širenju neprijateljske propagande, kroz štampanje letaka i upućivanje takvih materijala ilegalnim kanalima u Jugoslaviju. I ova neprijateljski nastrojena skupina imala je tesnu saradnju sa ekstremnom hrvatskom emigracijom.³⁴

Glavni zadatak Nacionalnog saveza „Bajram Curi“, osnovanog 1967. godine, bila je „borba protiv vekovnog srpskog i crnogorskog okupatora za oslobođenje porobljenog Kosova“. Sedište organizacije bilo je u Melburnu, sa dva ogranka u Sidneju i Talbingu. Iako malobrojni, aktivno su uzimali učešća u skoro svim demonstracijama koje su organizovala udruženja hrvatske neprijateljske emigracije.³⁵ Posebno treba istaći učešće u demonstracijama 1973. godine povodom dolaska Džemala Bijedića, predsednika SIV-a.³⁶

Udruženje „Bali kombetar“ imalo je političku platformu zasnovanu na rušenju društveno-političkog uređenja u SFRJ i NR Albaniji, u cilju stvaranja velike Albanije. U tome su imali i određenu podršku širih krugova sa Zapada. Sedište organizacije bilo je u Parizu, sa ograncima u SAD i još nekim zapadnoevropskim državama.³⁷

U istom periodu postojala je „Nacionalna organizacija pokreta legaliteta“ koja je okupljala emigrante iz NR Albanije. Njene pristalice zastupale su monarhističko uređenje velike Albanije, na čelu sa Lek Zoguom. Svoje aktivnosti su sprovodili na političko-subverzivnom i obaveštajnom planu. Pored centrale koja je bila smeštena u Madridu, gde je boravio i Lek Zogu, imali su ogranke u SAD, Francuskoj, SR Nemačkoj, Belgiji i Australiji.³⁸

³⁴ AJ, 803-1787, Delovanje albanske emigracije na Zapadu i mere službi bezbednosti na onemogućavanju njenog delovanja, SSUP, pov. br. 242, 2. jun 1981.

³⁵ M. Bošković, *n. d.*, 116.

³⁶ M. Doder, *n. d.*, 40–43.

³⁷ M. Bošković, *n. d.*, 114.

³⁸ *Isto.*

Odgovor jugoslovenskih vlasti i službi bezbednosti

Vlasti u Jugoslaviji u tom periodu preduzimale su opsežne aktivnosti kako bi neutralisale delovanje ekstremno nastrojenih emigrantskih grupa i organizacija koje su sve agresivnije istupale protiv interesa te države. Kada je reč o hrvatskoj emigraciji, njena aktivnost još intenzivnije dolazi do izražaja nakon političkih gibanja u Hrvatskoj i smene kompletnog rukovodstva u toj jugoslovenskoj republici krajem 1971. godine. Ti događaji dali su novi podstrek za delovanje radikalno nastrojenih hrvatskih iseljeničkih organizacija.

Državni i politički vrh SFRJ postaje svestan da se na dotadašnji način ne može suprotstavljati različitim vidovima neprijateljske aktivnosti koja dolazi spolja, naročito od radikalno usmerene emigracije. Iz tih razloga u više pravaca nastoji proširiti svoje delovanje. Diplomatsko-političkim sredstvima pokušava uticati na vlade onih država iz kojih je takva delatnost bila intenzivirana. U cilju postizanja određene saradnje na tom planu predsednik SIV-a Džemal Bijedić tokom marta 1973. posetio je Australiju. Sa novom laburističkom vladom, koja nije imala blagonaklon stav prema aktivnostima ekstremne hrvatske emigracije, postignut je odgovarajući sporazum o saradnji i u toj oblasti.³⁹

Pored toga, kroz različita tela od Saveta za poslove državne bezbednosti Predsedništva SFRJ, Komisije za usklađivanje rada organa državne bezbednosti Predsedništva SFRJ, pa preko Saveznog, republičkih i pokrajinskih saveta preduzimale su određene mere i aktivnosti, kako bi osujetili i sprečili delovanje neprijateljski nastrojenih organizacija i pojedinaca u inostranstvu. U tom pogledu poseban zadatak imala je Služba državne bezbednosti (SDB). Ona je koristeći posebne mere i metode prikupljala podatke o delatnosti organizacija i pojedinaca usmerenih protiv ustavnog poretka SFRJ. Njena aktivnost posebno je bila intenzivirana nakon „iznenadnog“ ubacivanja ustaške terorističke grupe krajem juna 1972. godine. Iz opsežnih izveštaja i analiza posle tog događaja jugoslovenski organi bezbednosti izvukli su ozbiljne pouke.⁴⁰

Najznačajnija pouka bila je sadržana u činjenici da na dotadašnji način nije više bilo moguće braniti ustavni poredak i bezbednost građana i da se protiv

³⁹ AJ, 803-1792, Informacija o saradnji organa državne bezbednosti sa stranim obaveštajnim službama, SDB SSUP; Srđan Cvetković, „Saradnja Službe državne bezbednosti sa stranim službama sedamdesetih godina 20. veka“, *Istorija 20. veka*, br. 2, (2010), 93–100; R. Lazić, *n. d.*, 107–109.

⁴⁰ Preduzete su ozbiljnije bezbednosne mere i aktivnosti u cilju adekvatnijeg postavljanja prema potencijalnim izvorima ugrožavanja, preko boljeg obezbeđenja državne granice, strože kontrole putnika na graničnim prelazima, dodatne mere bezbednosti tokom turističke sezone kada je u Jugoslaviju dolazio veliki broj stranih turista, izučavane su forme delovanja potencijalnih terorističkih grupa. Tokom 1978. pri Saveznom sekretarijatu unutrašnjih poslova (SSUP) formirana je Antiteroristička jedinica, da bi iste godine to učinjeno u svim republikama i autonomnim pokrajinama. Državne strukture su se preko diplomatsko-konzularnih predstavništava ozbiljnije uključile u organizaciju i rad klubova jugoslovenskih radnika na privremenom radu u inostranstvu, kako bi sprečile delovanje neprijateljskih grupa na rad tih udruženja; formirani su stručni timovi za delovanje protiv subverzivno-propagandne delatnosti i drugo.

takvih vidova terorizma kao pojavnog oblika ugrožavanja bezbednosti mora na drugačiji način suprotstavljati. Operacija „Raduša“ pokazala je sve slabosti tadašnjeg bezbednosnog sistema. Činjenica da su neobučeni pripadnici i rezervisti teritorijalne odbrane imali zadatak da se suprotstave ubačenoj i dobro obučenoj gerilskoj grupi govori da se moralo mnogo toga menjati.⁴¹

Na četvrtoj sednici Saveta za poslove državne bezbednosti Predsedništva SFRJ, koja je održana 25. decembra 1973, insistirano je na „ofanzivnijem operativnom nastupu prema neprijateljskoj emigraciji“, naročito na uspostavljanju saradnje sa službama bezbednosti država na čijem prostoru je bilo takvo žarište.⁴² Slični stavovi ponovljeni su na sastanku saveznog, republičkih i pokrajinskih sekretara za unutrašnje poslove sa predsednikom Republike,⁴³ kao i na više sednica Saveznog saveta za zaštitu ustavnog poretka, održanim od 1975. do 1980. godine.

Zaključak

Australija je bila jedno od odredišta na kojem su se skrasile različite skupine ekstremno nastrojenih lica nakon Drugog svetskog rata. Na tom kontinentu i ranije, najčešće iz ekonomskih razloga, postojale su značajne kolonije iseljenika sa jugoslovenskog prostora. Uglavnom, iako nacionalno opredeljene, te grupacije nisu bile neprijateljski nastrojene prema državi iz koje su potekle i održavale su vezu sa maticom. Dolaskom novih grupa nakon završetka Drugog svetskog rata postojeća klima drastično se izmenila. Različiti politički interesi i ideološka opredeljenost bila su osnovna obeležja hrvatskih, srpskih, makedonskih, slovenačkih i albanskih političkih emigranata. Zajedničko kod svih tih neprijateljskih grupa bila je opredeljenost za nasilno rušenje uspostavljenog poretka vlasti u državi iz koje su zbog različitih razloga emigrirali.

Osim subverzivno-propagandne delatnosti kojom su se služile u Australiji sve kategorije neprijateljske emigracije pribegavale su i brutalnijim metodama poput izvođenja diverzantsko-terorističkih akata protiv imovine i zvanič-

⁴¹ Na sednici Komisije Predsedništva SFRJ za usklađivanje rada organa koji vrše poslove državne bezbednosti održane 30. juna 1972. general Nikola Ljubičić, savezni sekretar za narodnu odbranu, kritički je govorio o tome u kojoj meri su bezbednosni organi potcenili delovanje emigracije: „Neozbiljno smo shvatili emigraciju, uspavali smo se. Ovde, za ovim stolom smo diskutovali, jer smo imali podataka i elemenata, ali neki drugovi koji ovde danas ne sede, kazali su nam da nije zgodno da radimo ofanzivno, operativno vani, jer bi to moglo da škodi pozicijama naše zemlje i odnosu sa tim vladama, a evo te iste vlade su istovremeno spremale ove grupe i poslale ih nama ovde... Mi moramo operativno ući u emigrantske sredine u inostranstvu, sve do stvaranja naše emigracije, koju bi čak platili i tamo formirali“.

⁴² AJ, 803-1869, Zapisnik sa četvrte sednice Saveta za poslove državne bezbednosti Predsedništva SFRJ, održane 25. decembra 1974.

⁴³ AJ, 803-1869, Razgovori saveznog, republičkih i pokrajinskih sekretara za unutrašnje poslove sa predsednikom Republike, državna tajna, 31. avgust 1975. godine. U izveštaju koji je na tom sastanku podneo Franjo Herljević, savezni sekretar za unutrašnje poslove, ističe se „da je tokom 1975. godine SDB postigla značajne rezultate u suprotstavljanju aktivnosti nosilaca terorističke i druge neprijateljske delatnosti ekstremne emigracije“.

nih predstavnika tadašnje Jugoslavije. O tome svedoče izneti primeri o izvršenim akcijama, kao i poligoni za obuku terorističkih grupa i njihovo ubacivanje u Jugoslaviju. Australijski organi vlasti su sve do kraja 1972. godine imali tolerantniji odnos prema jugoslovenskoj ekstremnoj emigraciji. Dolaskom na vlast laburista promenjen je kurs prema toj kategoriji iseljenika sa prostora nekadašnje Jugoslavije. Ispunjavajući obećanja data biračima u predizbornoj kampanji premijer Edvard Vitlem (Edward Gough Whithlam) preduzeo je energične mere pokušavajući da sankcioniše aktivnosti tih grupa.⁴⁴ Svakako da razlog za promenu takvog kursa leži i u činjenici da je na teritoriji te države ilegalno obučavan deo ustaške terorističke grupe koja je sredinom 1972. godine, posle završnih priprema u Austriji, ubačena na teritoriju SFRJ. Na planu zajedničkih aktivnosti u suzbijanju delatnosti ekstremnih grupa bila je značajna i poseta jugoslovenskog premijera Džemala Bijedića marta 1973. godine, kao i aktivnosti jugoslovenske diplomatije.

To je mogao biti samo deo razloga da već narednih godina dođe do intenzivnije saradnje kako na diplomatskom planu između dve države, isto tako i službi bezbednosti u preventivnom delovanju protiv radikalno nastrojenih grupa i pojedinaca.⁴⁵ U tom pravcu ostvarena je značajna saradnja savezne Službe državne bezbednosti (SDB) sa određenim službama u Australiji u cilju prevencije ustaških terorističkih aktivnosti. U tom periodu dolazi do promene u odnosu prema ekstremnim organizacijama koje su okupljale iseljenike sa jugoslovenskog prostora. Državni organi Australije preduzimali su oštrije mere prema demonstrantima, potencijalnim priprema za izvršenje bilo kog akta nasilja i o tome razmenjivali podatke sa organima bezbednosti SFRJ.

Neprijateljska delatnost hrvatske ekstremne emigracije još više je došla do izražaja nakon „Hrvatskog proleća“ i smene kompletnog državnog i partijskog rukovodstva u toj jugoslovenskoj republici krajem 1971. godine.

REFERENCE

- Bošković, Milo. *Šesta kolona: nastanak, organizacija i delovanje antijugoslovenske fašističke organizacije*. Zagreb, Novi Sad: Birotehnika, Dnevnik, 1985.
- Cvetković, Srđan. „Saradnja SDB-a sa stranim službama sedamdesetih godina 20. veka“. *Istorija 20. veka*, br. 2, (2010), 93–100.
- Cvetković, Srđan. „Terorizam i jugoslovenska politička emigracija“. *Istorija 20. veka*, br. 2, (2014), 171–198. DOI: <https://doi.org/10.29362/ist20veka.2014.2.cve.171-198>
- Dimitrijević, Bojan. „Istorijski aspekt terorizma u Srbiji“. *Istorija 20. veka*, br. 1, (2008), 131–141.
- Dimitrijević, Vladimir. „Srpska politička emigracija i Titova Jugoslavija“. *Nacionalni interes*, br. 1, (2019), 147–169.

⁴⁴ M. Bošković, *n. d.*, 218–221.

⁴⁵ Antun Duhaček, *Ispovest obaveštajca – uspon i pad jugoslovenske obaveštajne službe* (Beograd: Grafopres, 1992), 39–40.

- Doder, Milenko. *Jugoslavenska neprijateljska emigracija*. Zagreb: CIP, 1990.
- Dragišić, Petar. „Emigriranje iz Srbije od šezdesetih godina XX veka do danas“. *Tokovi istorije*, br. 3, (2013), 233–249. DOI: <https://doi.org/10.31212/tokovi.2013.3.dra.233-249>
- Dragišić, Petar. „Hrvatska politička emigracija i Jugoslavija početkom osamdesetih godina: pripreme za završni obračun“. *Istorija 20. veka*, br. 2, (2020), 203–218. DOI: <https://doi.org/10.29362/ist20veka.2020.2.dra.203-218>
- Dragišić, Petar. *Ko je pucao u Jugoslaviju: jugoslovenska politička emigracija na zapadu 1968–1980*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2019.
- Duhaček, Antun. *Ispovest obaveštajca – uspon i pad jugoslovenske obaveštajne službe*. Beograd: Grafopres, 1992.
- Kalabić, Radovan. *Srpska emigracija – prilozi za istoriju srpskog iseljništva (1830–1992), četvrto, izmenjeno izdanje*. Beograd: Nezavisno izdanje, 2004.
- Krašić, Wollfy. „Hrvatsko proljeće i hrvatska politička emigracija“. Doktorska disertacija, Univerzitet u Zagrebu, Filozofski fakultet, 2016.
- Lazić, Radojica. „Partnerska saradnja službi bezbednosti SFRJ sa službama drugih država posle Brionskog plenuma do sredine osamdesetih godina prošloga veka“. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, br. 3, (2018), 107–109.
- Lazić, Radojica. *Službe bezbednosti Jugoslavije – od Brionskog plenuma do raspada države, knjiga prva*. Beograd: Fakultet za diplomatiju i bezbednost, IP „Neven“, 2022.
- Milovanović, Nikola. *Kroz tajni arhiv Udbe, knjiga 2*. Beograd: Sloboda, 1986.
- Pavlović, Momčilo, prir. *Istorija građanskih stranaka u Jugoslaviji*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2008.
- Perušina, Valentina. „Hrvatska politička emigracija – sigurnosna pretnja socijalističkoj Jugoslaviji“. *Polemos*, br. 1–2, (2019), 13–37.
- Vukotić, Boriša. *Poslednja dvorska straža*. Priredio Željko Marković. Užice: Istorijski arhiv, 2018.

RADOJICA LAZIĆ, PhD, Full Professor
Faculty of Diplomacy and Security
Belgrade, Republic of Serbia
lazicr@orion.rs

THE ACTING OF THE YUGOSLAV HOSTILE EMIGRATION IN AUSTRALIA 1965-1980

Summary

The Yugoslav hostile emigration after World War II created serious issues for the newly created country. The entire security sector was in great temptations, especially in the first five years after the war. The biggest danger lay in the defeated and runaway forces of different movements: Ustasha, Chetnik, Ljotić, Nedić, Balli and other movements. After finding shelter in the countries of Western Europe, North and South America, and Australia, the defeated hostile forces have begun their activities targeted against the constitutional order in the former country. Depending on the movement they belonged to, their political and ideological stances differed. Hostile individuals and groups abuse the legally organized exile groups in Australia to recruit new members from them and gather funds for their activities. The anti-communist atmosphere that was present within the majority of Australia's population also benefited the gathering, organization, and activities of the Yugoslav hostile emigration. Because of these reasons, every action against the Social Federative Republic of Yugoslavia and its representatives in this country was considered as an act of fighting against communism. Moreover, the poor level of diplomatic relations had an additional effect on the situation and favored the hostile emigration. Regardless of the differences in political beliefs, the common goal of the extreme emigration in Australia was to take down the constitutional order in Yugoslavia. The targets of the attacks were diplomatic and consular offices and the persons working in them. In illegally organized camps, training for guerilla warfare took place, as well as terrorist activities against Yugoslavia. The terrorist group from the orders of the Croatian Revolutionary Brotherhood was placed in the country in the second half of June 1972. Thanks to the intervention of the Yugoslav security services, their plan was foiled.

KEYWORDS: Yugoslavia, Emigrants, Hostile Emigration, Terrorism, Australia